41. KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 2. CİLT

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

41. KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 2. CİLT

17-21 HAZİRAN 2019
DİYARBAKIR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3654/2
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 187/2

YAYINA HAZIRLAYAN
Dr. Adil ÖZME

17-21 Haziran 2019 tarihlerinde gerçekleştirilen 41. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Diyarbakır Dicle Üniversitesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Kapak ve Uygulama
Başak Kitap

e-ISSN: 2667-8845

Kapak Fotoğrafı : Prof. Dr. Vecihi Özkaya,
Körtik Tepe Kültürü Uygarlığın İlk Yetkin Deneyimi

Not : Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Adil Özme tarafından denetlenmiştir.
Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2019

41. ULUSLARARASI KAZI, ARAŞTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLİM KURULU

SCIENTIFIC COMMITTEE OF 41TH INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF EXCAVATIONS, SURVEYS AND ARCHAEOMETRY

Prof. Dr. Vecihi ÖZKAYA	Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK	Laodikeia Kazı Başkanı
Prof. Dr. Douglas BAIRD	Boncuklu Höyük Kazı Başkanı
Prof. Dr. Havva İŞKAN IŞIK	Patara Kazı Başkanı
Prof. Dr. Annalisa POLOSA	Elaiussa Sebaste Kazısı Başkanı
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL	Harran Kazı Başkanı
Prof. Dr. Nicholas D. CAHILL	Sardis Kazı Başkanı
Prof. Dr. İrfan YILDIZ	İçkale Artuklu Sarayı Kazı Başkanı
Prof. Dr. Engelbert WİNTER	Doliche Kazı Başkanı
Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE	Alexandria Troas Kazı Başkanı
Prof. Dr. Marcella FRANGIPANE	Aslantepe Kazı Başkanı
Doç. Dr. Aytaç COŞKUN	Zerzevan Kalesi Kazı Başkanı

HARPUT İÇ KALE KAZILARI 2018 YILI ÇALIŞMALARI

İsmail AYTAÇ*

Harput İç Kale kazı çalışmaları Prof. Dr. İsmail Aytaç'ın kazı başkanlığında, 24.07.2018-14.12.2018 tarihleri arasında yürütülmüştür. Bakanlık temsilcisi olarak Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden Sanat Tarihçi Mesut Özaydın görev almıştır. Bakanlığımızın bilgisi dâhilinde 14.12.2018 tarihinden itibaren ise Harput İç Kale kazı evinde yapılacak çalışmaları denetlemek üzere Elazığ Müze Müdürlüğü'nden Arkeolog Ercan Kan görevlendirilmiştir. Kazı çalışmalarımız Kültür ve Turizm Bakanlığı, Elazığ Valiliği İl Özel İdaresi ve Fırat Üniversitesi'nin maddi katkılarıyla gerçekleştirilmiştir[1].

I. İÇ KALE KAZILARI

Harput İç Kale'de 2018 yılı kazı sezonunda 1. Bölge (Sarayönü), 5. Bölge (Orta Mahalle) ve Fahreddin Kara Arslan Burcu olmak üzere 3 farklı kısımda arkeolojik kazılar yapılmıştır. 5. Bölgede alan bütünlüğünü sağlamak amacıyla bölgenin eksik kalan bölümlerinde de kazı yapılarak çizilmekte olan restorasyon projesine dâhil edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca 2017 yılında başlatılan 2. etap restorasyon çalışmalarına 2018 kazı sezonunda da devam edilmiştir. 2017 yılında proje kapsamında olan Fahreddin Kara Arslan Burcu ile Kızlar Burcu arasında kalan sur duvarının bir bölümü tamamlanabilmiştir. 2018 yılında ise Fahreddin Kara Arslan Burcu'nun restorasyonu için gerekli arkeolojik kazı çalışmaları bitirildikten sonra restorasyon uygulaması gerçekleştirilmiştir (Çizim: 1).

I.I. 1. Bölge Kazı Çalışmaları

2018 yılı kazı sezonunda, kalenin kuzey ucunda yer alan Artuklu Sarayı önündeki B-4 ile C-4 açmalarının bir bölümünde ve önceki yıllarda açığa çıkarılan mimari dokuların devamıyla bunların işlevselliğini tespit etmek

* Prof. Dr. İsmail AYTAÇ, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Bölümü Elazığ/TÜRKİYE. iaytac@firat.edu.tr

1 Harcamaların büyük kısmı Elazığ Valiliği İl Özel İdaresi tarafından karşılanmıştır. Sayın Valimiz, Vali Yardımcılarımız, Rektörümüz, İl Özel İdaresi, İl Kültür Müdürlüğü personeline ve kazı ekibime katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

amacından hareketle D-7, E-5, E-6, E-7 açmalarının tamamında kazılar yapılmıştır (Resim: 1).

10x10 m. ebadında belirlenen B-4 Açması'nda, zaman yetersizliği nedeniyle açmanın 5x10 m.lik kısmında, 1442.40 m. koduyla kazı çalışmalarına başlanmıştır. Açmada, B-3/B-4 ortak mekân ile B-4/C-4 ortak mekân olmak üzere iki adet mekân açığa çıkarılmıştır. Açmanın doğusunda yer alan B-3/B-4 ortak mekân 1.95 x 7.50 m., batısındaki B-4/C-4 ortak mekân ise 2.60x5.45 m. ölçülerinde olduğu tespit edilmiştir. Kazı sezonunun sona ermesi sebebiyle mekânların zeminine ulaşılamadan 1440.75 m. kod seviyelerinde çalışmalar sonlandırılmıştır. Burada yapıların duvar dokuları tespit edilmesine rağmen arkeolojik dolgudan yeteri kadar nitelikli eser bulunamadığı için bahsi geçen mekânların ne amaçla kullanıldığı anlaşılamamıştır.

C-4 Açmasında, 1441. 05 m. koduyla başlatılan kazı çalışmalarında Mekân-2, Mekân-3 ve B-4/C-4 ortak mekân olmak üzere 3 ayrı mekân tespit edilmiştir.

Mekân-2 olarak adlandırılan bölüm, B-4/C-4 ortak mekânının güneyinde, açmanın ise batısında yer almaktadır. 2017 yılında açığa çıkarılan koridora bir giriş ile bağlantı sağlanmaktadır. 1437.00 m. seviyelerinde ana kayaya ulaşılarak buradaki çalışmalar sonlandırılmıştır. Koridor girişinin hemen önünün ana kayanın kanal şeklinde oyulduğu tespit edilmiştir.

Mekân-3 olarak adlandırılan bölüm, açmanın güneybatısında yer alır. Bu mekânda 1437.90 m. kodunda, 80x145x345 cm. ölçülerinde, 90 cm. yüksekliğinde, taş temelli sıkıştırılmış sert topraktan seki açığa çıkarılmıştır. Sekide; 60 cm. çapında, 80 cm. derinliğinde, 11 cm. cidar kalınlığına ve havalandırma deliğine sahip bir adet sağlam durumda tandır tespit edilmiştir[2]. Mekânda 1437.00 m. kodunda sal taşı döşemeli tabana rastlanmış ve çalışmalar sonlandırılmıştır. Bu mekândan, 2017 yılında yapılan çalışmalarda açığa çıkarılan koridora bir kapı ile geçiş sağlanmaktadır. Mekân-3'te seki, tandır ve bir küllüğün tespit edilmesi, bize mekânın bir mutfak olarak kullanıldığını düşündürmektedir**.**

D-7 Açması, C-4 açmasının güneyinde, D-6 açmasının batısında yer almaktadır. Bahsi geçem alanda, Mekân-1, Mekân-2 ve D-7/E-7 Ortak Mekân-1, D-7/E-7 Ortak Mekân-2 olmak üzere 4 adet mekân tespit edilmiştir.

---

2 Harput İç Kale kazılarında bulunan tandır örnekleri ve işlevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Taştemur ve Aytaç, 2017, ss. 69-89.

D-7/Mekân-1'de yapılan kazı çalışmaları sonrası bu mekânın dikdörtgen planlı olduğu gözlemlenmiştir. Mekânın batı duvarında, 50x30 cm. ölçülerinde ve 30 cm. derinliğinde olan bir adet niş açığa çıkarılmıştır. D6/Mekân-3'e geçiş sağlayan bir eşikli giriş tespit edilmiştir. Ayrıca, 2017 kazı sezonunda açığa çıkarılan C-4 açmasına geçişi sağlayan girişin de eşiği bulunmuştur. Açmanın batısına doğru yapılan alan genişletme çalışmaları sırasında mekânın bir duvar tarafından ikiye bölündüğü anlaşılmıştır. 1437.50 m. seviyelerinde sıkıştırılmış sert toprak dokulu zemine ulaşılmıştır. Zeminde ise 40x38 cm. ölçülerinde bir tandır ve 80x55 cm. ölçülerinde oval formlu bir küllük bulunmuştur.

D-7/Mekân-2 olarak adlandırdığımız kısım, Mekân-1 güneyinde, açmanın doğusunda yer almaktadır. Bu alanda başlangıç kodu olarak 1438.60 m. olarak belirlenmiştir. Kazı çalışmaları sonucunda buranın da Mekân-1 gibi dikdörtgen formlu olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca mekânın ortasında mekânı ikiye bölen "L" şeklinde bir duvarın varlığı tespit edilmiştir. Mekânın zemininde Tandır-1 ve Tandır-2 olarak adlandırılan tahribata uğramış iki adet tandır açığa çıkarılmıştır. Tandır-1, 36x28 cm., Tandır-2 ise 35x35 cm. ölçülerindedir. 1437.00 m. seviyelerinde sıkıştırılmış sert toprak zemin bulunduktan sonra kazı çalışmaları sonlandırılmıştır.

D-7/E-7 Ortak Mekân-1, açmanın doğusunda, 2017 yılında açılan bir atölye olduğunu düşündüğümüz D-6/Mekân-4'ün batısında yer almaktadır. Bu açmadan D-6/Mekân-4 ile ortak olan bir giriş kapısı tespit edilmiştir. Kapının hemen sağ tarafında bir fırın yapısını anımsatan tuğla örgüsü bulunmaktadır. D-7/E-7 Ortak Mekân-1'in güneyi, yani E-7 açmasında kalan bölümü taban dokusunu vermediği için bu kısımdan daha alt kodlarda kazı yapılmıştır. Ortak mekânın taban dokusuna 1437.80 m kodunda rastlanmış ve taban tamamen açılmıştır. Taban açma çalışmaları sırasında mekânın batı köşesinde 1437.80 m. kodunda M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilen ve Urartulara ait bir adet taş silindir-damga mühür bulunmuştur[3]. Damganın alt kısmında koşar vaziyette kanatlı geyik veya dağ keçisi ile silindir kısmında kanatlarını açmış ve ağzında bir nesne tutan kuş figürü bulunmaktadır (Resim: 2).

D-7/E-7 Ortak Mekân-2'de 1436.60 m. seviyesinde sıkıştırılmış sert toprak zemin dokusu ile karşılaşılmış fakat bu taban dokusu tüm alanda aynı düzende görülememiştir. Söz konusu mekânın kuzey- doğu akslı ve doğu –güney akslı duvarları tam olarak belirlenmiş fakat güney- batı aksı açma

3 Benzer örnekleri için bakınız; Levent, 2006, s. 38; Çelikel, 1988, s. 72, 78.

sınırları dışında kaldığı için buradaki çalışmalar sonraki kazı sezonlarında yapılacak çalışmalara kalmıştır.

E-5 Açmasında, 1438.77 m. kodunda arkeolojik kazı çalışmaları başlatılmıştır. Yapılan çalışmalarda E-5/Mekân-1, E-5/Mekân-2, D-4/E-4/E-5 Ortak Mekân, E-5/E-6 Ortak Mekân, Güney Mekân olmak üzere toplamda 5 adet mekân açığa çıkarılmıştır.

D-4/E-4/E-5 Ortak Mekânda 1436.85 m. kodunda tespit edilen tabanın tamamı ortaya çıkarılmıştır. Taban dokusunun bir kısmı bozuk olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca çalışmalar esnasında taban seviyesinde; 25 cm. çapında, 70 cm. derinliğinde bir adet hatıl dikme yuvası tespit edilmiştir. Bu yuva büyük olasılıkla tavanı desteklemek için dikilen ahşabı oturtmak amacıyla yapılmıştır. Ayrıca güney bölümde yapılan kazılarda 1436.40 m. kodunda mekânın giriş kısmında ikinci bir taban ve sal taşlı bir eşik ortaya çıkarılmıştır. Çalışmalarda üst tabanın altında sağlam olması için temel taşları kullanıldığı gözlemlenmiştir.

E-5/Mekân 1, 1438.77 m kodunda başlatılan kazı çalışmaları, mevcut duvarların ortaya çıkarılmasıyla birlikte bir mekân görünümü kazanması dolayısıyla bu alan E-5 / Mekân 1 olarak tanımlanmıştır. Mevcut duvar kalınlıkları 65-70 cm. arasında değişmekle birlikte, karşılıklı konumlandırılmış olan (doğu-batı uzantılı) duvarlarda hatıl boşlukları görülmüştür. Ayrıca kuzey-güney uzantılı duvarda yer yer horasan harcı olduğu anlaşılmıştır. 1435, 68 m. kodunda eğimli ve sal taşlı bir taban tespit edilmiştir Tabanda, 36x38 cm. ebadında bir pis su kanalı vardır. Kanal üzerindeki mevcut duvarın çökme ihtimali nedeniyle kanalın içi tam olarak açılmamış ve öylece bırakılmıştır. Söz konusu mekânın hela olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Mekânı ikiye bölen 54 cm. kalınlığında bir duvar yapısı tespit edilmiştir.

E-5/ Mekân 2, 1438,77 m kodunda başlayan kazı çalışmalarında, 2017 kazı sezonunda ortaya çıkarılan ve D-5/D-6 Ortak Mekân 2 olarak adlandırılan bölümün taban dokusunun bir kısmı E-5 / Mekân 2 sınırları dâhilinde olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu taban, E-5 / Mekân 2 sınırlarında olan dolgu toprak kesitin kaldırılmasıyla ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca mekânın karşılıklı duvarlarında (E-5/Mekân 1'de olduğu gibi) hatıl boşlukları olduğu ve kuzey-güney uzantılı duvarında da bir niş olduğu gözlemlenmiştir. Mevcut duvar kalınlıkları 65-70 cm. arasındadır. 1436, 15 m. kodunda kuzey-güney uzantılı duvar dibinde parçalanmış tandır parçaları ve tahıl silosu (?) tespit edilmiştir. 1435, 80 m. kodunda ise kireç sıvalı ve bazı yerlerinde de sıkıştırılmış toprak dokulu tabana ulaşılmıştır. Söz konusu tabanın bir kısmı tahrip olmuştur. (Resim: 3).

Güney Mekân, adında da anlaşılacağı üzere E-5 Açmasının en güneyinde yer almaktadır. 1437.50 m. kodunda kazı çalışmaları başlatılmıştır. Alanın bir bölümü D-4/E-4/E-5 ortak mekânın girişine denk gelmektedir. 1436.30 m. kodunda mekânın giriş eşiği, 1436, 05 m. kodunda ise sıkıştırılmış sert toprak özellikli tabanı tespit edilmiştir.

E-5/E-6 ortak mekân, Mekân 1-2 önü olarak tanımlanmaktayken duvarların tespit edilmesiyle ve E-6 açmasıyla bağlantılı olması nedeniyle E-5/E-6 ortak mekân denilmiştir. Ayrıca Mekân 1'i oluşturan uzun duvarın hemen önünde E-5/E-6 ortak mekânına dâhil olan bir niş (taka) ortaya çıkarılmıştır.1436,05 m. kodunda tespit edilen tabanın bazı bölümlerinin tahrip olduğu anlaşılmıştır. E-6 açmasında yer alan ana kaya üzerindeki oyuntuların devamını tespit etmek amacıyla bozuk tabanın kaldırılmasına karar verilmiştir. Ancak mekânın batısından doğusuna doğru uzanan taş döşeme örgüsünün tespit edilmesiyle buradaki çalışmalar sonlandırılmıştır.

E-6 Açması, kalenin kuzey ucunda, E-5 açmasının batısında, E/7 açmasının ise doğusunda yer almaktadır. 1438.42 m. kod seviyesinde çalışmalara başlanmıştır. Açmada E-6/Mekân-1, E-6/Mekân-2 (ahır), hela, atık alan, güney mekân ve E-5/E-6 ortak mekân olmak üzere toplamda 6 mekân açığa çıkarılmıştır.

E-6/Mekân-1, açmanın batı ucunda yer alıp dikdörtgen planlıdır. Söz konusu mekânın ölçüleri 3.10x 6.70 cm.dir. 1435.60 m. kod seviyesinde sıkıştırılmış sert toprak zemine ulaşılmıştır. Yer yer tahrip olan zeminin alt kısımlarında ana kaya gözlemlenmiştir. Ana kayayı açığa çıkarmak için tahrip olmuş bu zeminin kaldırılmasına karar verilmiştir. Mekân içinde; Güney Mekâna ve E/6 Mekân-1'e açılan iki adet giriş tespit edilmiştir. Girişlerin yaklaşık 1 m. genişliği olup mevcut yüksekliği ise değişmektedir. Ayrıca Mekân-1 ile Mekân-2'yi birbirinden ayıran duvar içinde sonradan köreltilmiş bir kemer kalıntısı görülmüştür. Bu kemerin kuzey yönündeki ayağı 1 m., güney yönündeki ayağı ise 55 cm. genişliğindedir. İki kemer ayağı arasındaki mesafe 3.55 m. olarak ölçülmüştür.

E-6/Mekân-2, Mekân-1'in hemen doğusunda, E-5/E-6 ortak mekânının güney batısında yer almaktadır. Mekân-2 de dikdörtgen planlı olup 3.00x6.70 m. ölçülerindedir. Mekânın doğu duvarında bir adet niş tespit edilmiştir. Ancak niş içindeki dolgu toprağın alınmasıyla bu nişin daha önce geleneksel Harput evlerinin ahırlarında da örneklerine rastladığımız bir yemlik olduğu anlaşılmıştır (Bkz. Resim: 3). Üzerinde yer yer sıvaların bulunduğu moloz taşlardan oluşan yemlik, 50x85 cm. ölçülerinde, 45 cm. derinliktedir. Yemlik

sebebiyle Mekân-2'nin sonradan ahır olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Mekânın batı köşesinde 1435.55 m. kodunda Mekân-1'deki ana kayanın devamı açığa çıkarılmış, yine bu ana kayanın eğimli olarak mekânın geneline yayıldığı gözlemlenmiştir.

Mekân-1 ve Mekân-2'de eğimli bir şekilde devam eden ana kayanın üzerinde oyuntular olması ve bu oyuntuların işlevinin öğrenilebilmesi için söz konusu tabanlar rölöve ve fotoğraflama çalışmalarının ardından kaldırılmıştır. Taban kaldırma ve ana kayayı açığa çıkartma işlemlerinin ardından toplamda 6.10x6.70 m. ölçülerindeki ana kayanın üzerinde Urartu Dönemine tarihlenen taş temel yatakları, geometrik oyuntular ve iki adet kanal tespit edilmiştir. Kuzey-güney doğrultulu ve 60x430 cm. ölçülerindeki kanallardan ilki Mekân-1'de açığa çıkarılmıştır (Bkz. Resim: 3).

İkinci kanal Mekân-2'de yer almaktadır ve bu kanal da kuzey-güney doğrultuludur. Mekân-2'den kuzeye doğru E-5 açmasına uzanan kanal, 14x17 cm. genişliğinde, 3.05 m. uzunluğunda ve ortalama 8 cm. derinliktedir. Ayrıca Mekân-2'nin 1434.85 m. kodunda 90x90 cm. ölçülerinde karbonlu alan tespit edilmiştir. Söz konusu mekânlarda eğimli ana kayanın en alt kod seviyesi 1434.80 m. ölçülmüş ve buradaki çalışmalar ana kayanın tamamının çıkarılmasından dolayı sona ermiştir. Her iki mekânda yapılan çalışmalar neticesinde açığa çıkarılan bu ana kayanın, ön bilgilerimize göre bir açık hava sunağı olabileceğini düşünmekteyiz.

E-6 açmasında, 1436.05 m. kodunda 1.80x2.70 m ölçülerinde küllü bir alan tespit edilmiştir. Yapılan kazılarda yoğun olarak ele geçen atık eserden dolayı burası atık alan olarak adlandırılmıştır. Söz konusu atık alanını oluşturan duvarların iç yüzü kaliteli bir sıvaya sahiptir. Duvarların bu denli kaliteli sıvaya sahip olması, mekânın daha erken dönemlerde kullanım amacının farklı olduğunu göstermektedir. Alandaki çalışmalar 1435.10 m. kodunda sıkıştırılmış sert toprak tabanın bulunmasıyla sona ermiştir.

1437.12 m. kodunda, 105x70 cm. ölçülerinde olan bir hela yapısı tespit edilmiştir. Hela içinde iki adet yer yer sıvalı, ortalama 50 x 30 cm. ölçülerinde, derinliği 20 cm. olan moloz taşları tespit edilmiştir. Alt kısımda ise bir gider kanalı ve bir adet menfez deliği bulunmaktadır. Helayı çevreleyen duvarlardan birinde niş gözlemlenmiştir.

Açmanın güneyin sınırında bulunan ve güney mekân olarak adlandırılan alanda yapılan çalışmalar sonucunda; boyutları ortalama 25 x 60 cm., yüksekliği 15 cm. olan beş adet basamak tespit edilmiştir. Böylelikle E-6 açması-

nın iki katlı olduğu anlaşılmıştır. Mekân-1'in güney kapı girişinin eşiğinde 20 x 60 cm. ölçülerinde ortalama 10 cm. yüksekliğinde, basamak benzeri oyuntular tespit edilmiştir. Bu mekânın büyük bölümü F-6 açması sınırları içinde yer aldığından mekândaki kazı çalışmaları sonraki yılları bırakılmıştır.

E-7 Açması, 1. Bölge'nin güneybatısında yer almaktadır. Burada yapılan çalışmalarda kuzey, kuzeydoğu, güney ve D-7/E-7 ortak mekân olmak üzere toplamda 4 mekân açığa çıkarılmıştır.

İlk olarak kuzey mekân olarak adlandırılan alanda çalışılmıştır. Yapılan seviye inme çalışmaları sonrasında bu mekânın büyük kısmının D-7 Açması ile ortak olduğu anlaşılmıştır. 1437.80 m. koduna gelindiğinde, sürekli olmayan sıkıştırılmış sert topraktan zemin kesitine rastlanmıştır. Ayrıca mekân içinde yarısı belirgin olan tandır tespit edilmiştir. Yine kuzeybatı duvarının önünde yarım daire şeklinde tahrip olmuş daha küçük olan ikinci bir tandır daha açığa çıkarılmıştır. Bu tandırların renk ve doku olarak daha önceki dönemlerde yapılan kazı çalışmalarında açığa çıkarılan tandırlardan farklı olduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu tandırların pembemsi renkte olduğu ve daha sağlam yapıldığı tespit edilmiştir. Daha önceki dönemlerde açığa çıkarılan tandırların turuncu renkte olduğu, daha gevşek dokulu yapıldığı bu nedenle de çabuk kırılmaya elverişli oldukları anlaşılmıştır. Tandırlarla ilgili bilgi edinmek amacıyla birinin içi boşaltılmıştır. Boşaltma sırasında bir adet kemikten dokuma aleti ve bir adet de taş boncuk bulunmuştur.

Kuzeydoğu mekânında yapılan çalışmalarda 1435.65 m. koduna ana kaya ulaşılmıştır. E-7 açmasının doğu yönünde tahribata uğramış yaklaşık olarak 60 cm. yükseklikte 1.80 m. genişlikte kapı veya sokak girişi olduğu tahmin edilen yapıya rastlanmıştır. E-6 açması ve E-7 açması arasında doğu-batı uzantılı, 545x45 cm. olan duvar ortaya (E-7 açması içerisine devam eden duvarın uzunluğu 1.95 cm.) çıkarılmıştır.

Güney Mekân, E-7 açmasının güney ucunda yer almaktadır. Başlangıçta D-7/E-7 ortak mekân olarak tanımlanmasına rağmen kazı çalışmalarından sonra burasının ayrı bir mekân olduğu tespit edilmiştir. Güney mekânda 1436.80 m. kodunda çok düzgün olmayan zemine rastlanmıştır. Alanın tel örgü dışına taşmasından dolayı çalışmak oldukça zorlaştığı için kazılar 1436.00 m. kodu ile sonlandırılmıştır. Çok net olmamakla birlikte güney kısmında ufak bir alanda zemini andıran bir kısım korunmuştur.

2018 kazı sezonunda, yaklaşık olarak 450 m^2'lik bir alanda çalışma yapılmıştır (Resim: 4). Çalışma planında A-2, A-3 ve A-4 açmalarında kazılar ya-

pılacağı belirtilmiştir. Ancak söz konusu açmaların içinde yer alan Artuklu Sarayı'nın statik dengesinin tehlike arz etmesi nedeniyle buradaki kazı çalışmalarının gelecek yıllarda yapılması planlanmıştır.

I.I.I. 1. Bölge Buluntuları

2018 yılı kazı sezonunda, tarih vermesi bakımından önem arz eden farklı dönemlere ait sikkeler[4], sırlı-sırsız seramik parçaları, mühürler, ağırlıklar, porselen parçalarının yanı sıra kalede savaş izleri taşıyan çok sayıda ok ucu, mancınık taşı bulunmuştur. Mimari yapı elemanı ve süslemesi olarak alçı parçaları, bezemeli taş örnekleri ele geçirilmiştir. Bunlarla beraber metal objeler, cam objeler (boncuk, yüzük vb.), işlenmiş kemik parçaları[5], cowrie, yüksük, oyun taşı, tütün lüleleri[6], bilezik parçaları, deniz kabuğu parçaları, sapan taşı, metal ve cam cüruf parçaları, metal süs aksamı, yumurta kabukları, haç formlu kolye uçları[7], söve taşı, cam koku şişesi, ezgi taşı, kiremit parçaları, tıp aleti, küpe parçası, gibi buluntular ele geçirilmiştir (Resim: 5).

I.II. 6. Bölge Kazı Çalışmaları

Kale içerisinde bulunan Orta Mahalle'de, 04.10.20018 tarihinde restorasyon projesine yönelik kazı çalışmaları başlatılmıştır. Bu kapsamda M-6, O-5, O-6; P-4, P-5, P-6 ve R-5 açmalarında arkeolojik kazılar yürütülmüştür (Resim: 6).

M-6 Açması, Atölyeler Bölgesi'nin doğusunda yer almakta olup bu alanın büyük bir kısmı 2005-2009 yılları arasında açığa çıkarılmıştır. Arkeolojik kazı çalışmaları daha çok, N-5 ile N-6 ile ortak olan kısmında yapılmıştır. M-6 açmasının olduğu bölümde, daha çok alan bütünlüğünü sağlamak adına, mekân içinde bulunan ve sunak olduğu düşünülen ana kayanın açığa çıkarılması için temizlik çalışmaları yapılmıştır. Bahsi geçen ortak alanda ana kaya oyuğunun hemen güneydoğusunda, 60 cm. çapında, ağız bölümünün bir kısmı tahrip olmuş bir adet tandır tespit edilmiştir. Bu açmada -70 cm.

---

4 Bizans Dönemi, Artuklular, Anadolu Selçuklu Devleti, İlhanlı Devleti ve Osmanlı Dönemi sikkeleri bulunmuştur. Bahsi geçen Artuklu sikkesi, hükümdar Fahreddin Kara Arslan'a aittir. İç Kale kazılarında Fahreddin Kara Arslan'a ve diğer Artuklu hükümdarlarına ait sikkeler de ele geçirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Aytaç, 2018a, ss. 29-55.

5 İç Kale'de 2018 kazı sezonunda ve önceki kazı sezonlarında yoğun olarak kemik eser yoğunluğu fazladır. Bunlar arasında; oyun zarları ve pulları, bıçak sapları, iğneler, biz aleti vb. eserler mevcuttur. Aytaç, 2018b, ss. 1-23.

6 Benzer örnekleri için bakınız; Aytaç, 2019, ss. 567-608.

7 Benzer örnekleri için bakınız; Bakirtzi, 2002, s. 499.

koduna inilerek ana kayanın ortaya çıkarılmasıyla arkeolojik kazı çalışmaları sonlandırılmıştır.

N-5 Açması'nda yapılan kazı çalışmalarında açma içinde 3 adet, N-6 ile ortak 1 adet, M-6 ve N-6 ile ortak 1 adet olmak üzere toplamda 5 adet mekân açığa çıkarılmıştır. Bu bölgede rölöve ve restorasyon projelerine yönelik kazı çalışmaları yapıldığından duvar izlerinin açığa çıkarılması hedeflenmiştir. Bu nedenle açmada tespit edilen mekânların hangi amaçla kullanıldığı belirgin değildir. Bu mekânlardan birisi "L" formlu giriş şeklindedir. Açmada -45 cm. kod seviyelerinde çalışmaları sonlandırılmıştır.

O-5 Açması, N-5 Açması'nın doğusunda yer alır. Kazı çalışmaları 0.00 m./ -95 cm. kod seviyeleri aralığında gerçekleştirilmiş olup bu kısımda çeşitli duvar yapıları açığa çıkarılmıştır. Çalışmalar sonucunda O-5 açmasında; O-5/Mekân 1, O-5/Mekân 2, O-5 Mekân 3, O-5/O-4 Ortak Mekân, O-5/O-6 ortak mekân ve O-5/P-5 ortak mekân olmak üzere 6 mekân tespit edilmiştir. 4.05x7.30 m. ölçülerindeki Mekân 1'de yapılan çalışmalar sonucunda mekânın tabanı ortaya çıkartılmıştır. Tabanın sıkıştırılmış sert toprak dokulu olduğu gözlemlenmiştir. O-5 Mekân 2'deki çalışmalar ise -80 cm.de sonlandırılmıştır. O-5/O4 ortak mekânında yapılan çalışmalarda mekânın tamamı ortaya çıkarılmıştır. Ortak mekân yaklaşık 46 m^2lik bir alana sahip dikdörtgen formludur. Kazı sezonunun sona ermesi nedeniyle bu ortak mekânda taban ortaya çıkarılamamıştır.

O-6 Açmasının 2005-2009 döneminde arkeolojik çalışmaları tamamlanmış ancak açığa çıkarılan duvar izleri zamanla kaybolmuştur. Bu nedenle açmada yapılan kazı çalışmaları sonucunda; 1 adet giriş ve 3 adet mekân olmak üzere toplamda 4 adet mekân tespit edilmiştir. Giriş mekânı O-6 açmasından O-5 açmasına bağlantıyı sağlamaktadır. Açmanın diğer mekânları dikdörtgen planlıdır. Bu açmalarda, çizim ve fotoğraflama işlemleri adına gerekli arkeolojik veriler sağlandığı için, duvar izleri gün yüzüne çıkarıldıktan sonra zemin dokusu bulunmadan buradaki çalışmalar sonlandırılmıştır. Güney mekânda -50 cm. seviyelerinde 53 cm. çapında bir tandır açığa çıkarılmıştır.

P-4 Açmasında yapılan kazı çalışmalarında "L" şeklinde ve Mekân-1 olarak adlandırılan bir bölüm tespit edilmiştir. Ancak mekân bir duvar ile ikiye bölünmüştür. Ayrıca mekânın güneydoğusundan R-5 Açması'na bir giriş bulunmaktadır. -50 cm. seviyelerinde buradaki çalışmalar sonlandırılmıştır.

P-5 Açması, O-5 açmasının güneyinde bulunmaktadır. O-5/P-5 Mekân-1, P-5/Mekân-1, P-5/Mekân-2, P-5/Mekân-3, P-5/Mekân-4, P-5/R-5 ortak mekân

olmak üzere toplamda 6 mekân açığa çıkarılmıştır. İlk mekân, açmanın kuzeyinde bulunmuş olup kuzey duvarı O-5 Açması'na uzandığından O-5/P-5 ortak mekânı (2.82x4.85 m.) adı verilmiştir. Söz konusu mekânda -85 cm. kodunda yer yer sıkıştırılmış sert toprak dokulu taban, eğimli ana kaya üzerine sıvanmıştır. Ayrıca, mekânın doğusunda ana kayaya oyulmuş iç kısımları ve çevresi isli 3 adet yuvarlak çukur tespit edilmiştir. Bu çukurların Urartular Döneminde yapıldığı düşünülmektedir. Geç Osmanlı Dönemine ait olan sıkıştırılmış sert toprak taban, söz konusu 3 adet çukurun üzerini kapatmamıştır. Bu nedenle çukurların Geç Osmanlı Döneminde de kullanıldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca çukurların ateşlik olarak kullanıldığı da yorumlanabilir.

Bahsi geçen mekânın kuzeydoğusunda 1.10 m. uzunluğundaki seki üzerinde iki adet at nalı formlu ocak açığa çıkarılmıştır. 1 numaralı ocak 17x20 cm., 2 numaralı ocak ise 19x27 cm. ebadındadır. Ocakların hemen doğusunda 55x75 cm. ebadında bir niş tespit edilmiştir.

Mekân-4 batısında, Mekân-3'e geçişi sağlayan 4 basamaklı bir merdiven tespit edilmiştir. Bununla beraber bir kısmı P-6 açması sınırları içerisinde kalan bir kanal açığa çıkarılmıştır. P-5 açmasında açığa çıkan ikinci alan ise P-5/Mekân-1'dir. Burada -1.10 m. kodunda ana kaya temelli sıkıştırılmış sert toprak zemine ulaşılmıştır. Ayrıca yine bu mekânın batı köşesinde 90x220 cm. ölçülerinde ana kaya temelli, sıkıştırılmış topraktan bir seki açığa çıkarılmıştır.

P-5 Açmasında ortaya çıkarılan üçüncü mekân ise P-5/R-5 ortak mekândır. Bu mekân açmanın kuzeyinde yer almaktadır. Dikdörtgen bir plana sahip ortak mekânın bir kısmı R-5 Açması'nda içinde olduğu için burası P-5/R-5 ortak mekân olarak tanımlanmıştır. -20 cm. kodunda başlayan kazılar, -1.20 m. kodunda sonlandırılmıştır. Söz konusu ortak mekânda zemin bulunamamıştır.

R-5 Açması'nda yapılan çalışmalarda yukarıda P-5 açmasında anlattığımız ortak mekân haricinde, 3 mekân daha tespit edilmiştir. Proje kapsamında planlanan arkeolojik kazılar tamamlandığı için çalışmalar sonlandırılmıştır (Resim: 7, Çizim: 2).

I.II.I. 6. Bölge Buluntuları

Çalışmalar esnasında; sırlı-sırsız seramik parçaları, sikkeler[8], lüle parçaları, cam bilezik parçaları, metal yüzük, metal objeler, boncuk, cowrie, düğme,

8 Memlûkler ve Osmanlı Dönemine ait sikkeler bulunmuştur.

porselen parçaları, çuvaldız, ağırlık, ok uçları, iğne, çakmak taşları buluntular ele geçmiştir.

II. RESTORASYON ÇALIŞMALARI

II.I. Restorasyona Yönelik Kazı Çalışmaları

2017 kazı sezonunda restorasyon uygulamalarının yapılabilmesi için sur duvarlarının temellerine yönelik kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu süreçte güney, batı ve güneybatı sur duvarlarında kazılar gerçekleştirilmiştir. Batı sur duvarında bulunan Fahreddin Kara Arslan Burcu'nda çalışmalar can güvenliği açısından tehlike arz ettiği için kazı buradaki çalışmalar restorasyon uygulamaları sonrasına bırakılmıştır (Resim: 8).

2017 yılında batı sur duvarında bulunan Fahreddin Kara Arslan Burcu'nun içinde yapılan kazı çalışmalarında (burcu ikiye bölen duvarın güneyinde) -5.70 m. koduna kadar inilmiştir. Kazı çalışmaları, burcu ikiye bölen duvarın kuzey kısmında gerçekleştirilmiştir. Burcun içinin dar olması nedeniyle 3x5 metrelik bir alanda arkeolojik sondaj kazısı yapılması uygun görülmüştür. Gerçekleştirilen kazı çalışmalarında farklı kotlarda iki adet kanal ve 8 basamaklı, taş döşemeli merdiven ortaya çıkarılmıştır. Burcun güneyinde beş basamaklı, taş döşemeli, tahrip olmuş durumda ikinci bir merdiven daha açığa çıkarılmıştır. Bu merdiven doğu duvarına bitişik, burcu bölen 3. kademe duvarından ise ayrı yapılmıştır. Merdiven ile 3. kademe duvarı arasındaki mesafe 50 cm. olarak ölçülmüştür.

Fahreddin Kara Arslan Burcu'nda -9.50-10.00 m. seviyelerinde taş döşemeli, harçlı zemine ulaşılarak buradaki çalışmalar sonlandırılmıştır. 2017-2018 yıllarında restorasyona yönelik yapılan kazılarda burcun iki katlı olduğu görülmüştür. Alt kat duvarı ahşap hatılları yerleştirmek amacıyla üst kat duvarına göre ortalama 40 cm. içe doğru çıkıntılı yapılmıştır. Burcun alt katında 7, üst katında 8 olmak üzere toplam 15 adet mazgal penceresi bulunmaktadır (Resim: 9, Çizim: 3).

II.I.I. Fahreddin Kara Arslan Burcu Buluntuları

Burç içinde Bizans, Artuklu, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait sırlı-sırsız seramik parçaları, sikkeler[9], ok uçları, kemik objeler, metal objeler, ağırlıklar, cam objeler vb. buluntular ele geçirilmiştir (Resim: 10).

9 Bizans Dönemi, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'ne ait sikkeler bulunmuştur.

II.II. Restorasyon Uygulamaları

Belek Burcu ile Fahreddin Kara Arslan Burcu arasındaki bağlantıyı sağlayan duvarın büyük bir kısmı tahribata uğramıştı. Belek Burcu ile bağlantılı olan duvar temellerinin izleri yer yer tespit edilmiş ve söz konusu temellerin Urartu türü kaya yatakları üzerine oturtulduğu gözlemlenmiştir. Kaleye güzergah dışı girişleri engellemek ve tahribata uğramış kısımları onarmak için Diyarbakır Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü yetkililerine bilgi aktarılmıştır.

2017 yılında, Fahreddin Kara Arslan Burcu'nun güneyinde kalan BDS-2, BDS-3, BDS-4 ve BDS-5 açmalarının olduğu alana denk gelen sur duvarında restorasyon uygulamaları tamamlanmıştır. 2018 kazı sezonunda ise BDS-6 ile BDS-14 (güneybatı sur duvarı) açmalarını içine alan sur duvarının tamamında restorasyon uygulamaları bitirilmiştir. Restorasyon çalışmaları, Diyarbakır Rölöve ve Anıtlar Bölge Müdürlüğü'nün denetiminde yapılmış olup sorumluluk da onlara aittir.

Çubuk Bey Burcu ile Belek Burcu arasında kalan bölümde, daha önceki yıllarda duvar yüzeyinde kaplama, içlerinde duvar örmesi yapılmıştır. Kaplama yapılan sur yüzeyinin hemen güneyinde kalan kısımda kaplama taşları sonradan tahrip olmuştur. Ancak duvar üzerinde orijinal kaplama taşlarının da eridiği gözlemlenmiştir. Duvar içinde orijinal kaplama taşları olduğu gibi korunmuştur (Resim: 11). Restorasyon uygulamaları Diyarbakır Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü denetiminde yapılmıştır. Dolayısı ile projeye uyguluğu konusunda sorumluluk bu birime aittir.

III. ATÖLYE ÇALIŞMALARI

2018 Harput İç Kale kazıları ve 2. etap restorasyon çalışmalarına yönelik kazılar eş zamanlı yürütülmüştür. Kazılar esnasında çıkan taşınır kültür varlıkları günlük olarak kazı evine taşınmıştır. Taşınan bu eserler yıkanma ve kurutulma işlemlerinden geçmiştir. Tasnif, çizim, fotoğraflama ve belgeleme işlemeleri yapıldıktan sonra veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Tasnif işlemlerinden sonra tümlenebilir eserlerin restorasyon ve konservasyon işlemleri yapılmıştır (Resim: 12). Atölye çalışmaları Harput Kalesi'ne kuşbakışı 200 metre uzaklıkta bulunan kazı evinde gerçekleşmiştir.

Ayrıca 2015, 2017 kale ve restorasyon uygulamalarına yönelik kazı çalışmalarında çıkan etütlük buluntuların işlemleri tamamlanamadığı için belirtilen yıllarda teslim edilememiştir. Söz konusu buluntuların etütlük fişleri 2018 kazı sezonunda tamamlanarak Elazığ Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

IV. KORUMA ÇALIŞMALARI

Bakanlığımızın 27.11.2017 tarih ve 44821064/202-3172 sayılı yazısında; İlgili Müze Müdürlüğü ile koordineli çalışılarak Türkçe ve İngilizce bilgilendirme, uyarı ve yön levhalarının hazırlanıp kale içine ve dışına konulması istenmiştir. Buna istinaden kale içine ve dışına toplamda 57 adet bilgilendirme, uyarı ve yön levhaları hazırlanıp yerleştirilmiş, rapor halinde ilgili Koruma Kurulu'na ve Bakanlığımıza sunulmuştur.

Bakanlığımızın 31.01.2018 tarih ve 94949537-160.01.01-E.93009 sayılı yazısında; kaleye gelen ziyaretçilerin can güvenliği açısından mevcut seyir terası yapılan alanın dışına da sur duvarlarının üzerine çıkılmaması için korkuluk vb. gibi gerekli güvenlik tedbirlerin başkanlığımız tarafından alınmasının istenmiştir. Geçen yılda yapılmış teraslara ek olarak Başkanlığımız tarafından kalenin batı, kuzey ve güney sur duvarları üzerinde yeni seyir terasları ve panel çitler, Elazığ İl Özel İdaresi tarafından ihale edilerek yapılmıştır.

Kazı çalışmaları sırasında açığa çıkarılan mekânların olumsuz kış şartlarından etkilenmemesi için üzerleri geçici olarak sac çatı ile kapatılmıştır.

KAYNAKÇA

Aytaç, İ. (2018a). Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Artuklu Dönemi Sikkeleri, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 29-55.

Aytaç, İ. (2018b). Harput İç Kale Kazılarında 2015-2017 Sezonlarında Bulunan Bir Grup Kemik Esere İlişkin Ön Değerlendirme, *ASOS JOURNAL, The Journal of Academic Social Science, 6*(75) ss. 1-23.

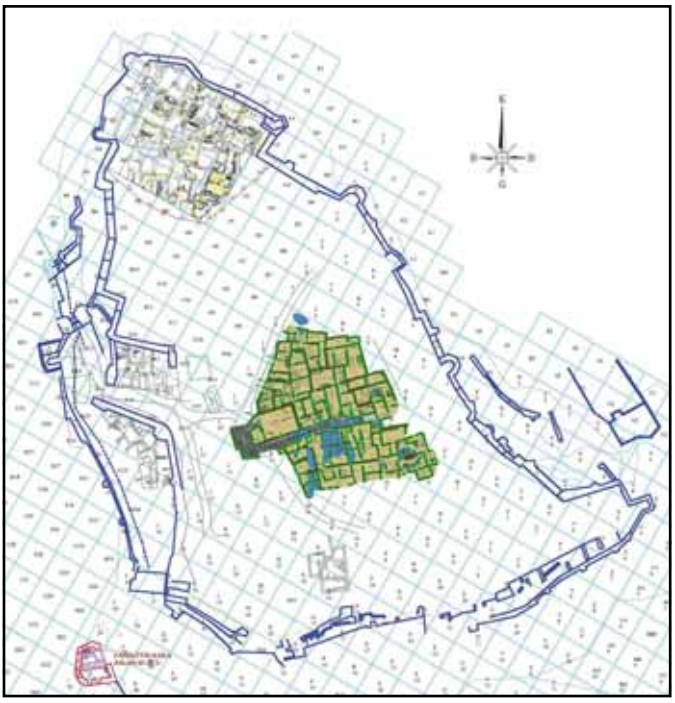
Aytaç, İ. (2019). Harput İç Kale Kazılarında 2015-2016 Yıllarında Bulunan Tütün Lülelerinin Değerlendirilmesi, *Yaşar Erdemir'e Armağan Sanat Tarihi Yazıları*, (Ed. Kunduracı, O.-Yavuzyılmaz, A.). Konya: Literatürk Academia Yayınları, ss. 567-608.

Bakirtzi-Papaniloka, D. (2002). *Eveyday Life In Byzantium*, Athens.

Çelikel, S. (1988). Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Bir Grup Urartu Mührü, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1987 Yıllığı*, Ankara: Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yayınları.

Levent, K. E. (2006). *Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'ndeki Urartu Damga Mühürleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

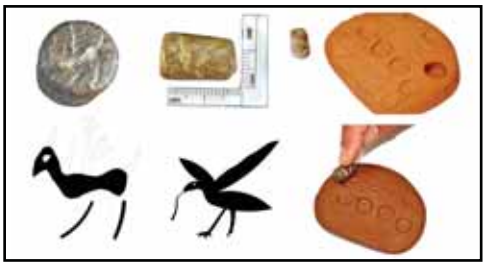
Taştemur, E ve Aytaç, İ. (2017). Harput İç Kale Kazısı Cam Fırınlarına Ait İlk Gözlemler, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (41), ss. 69-89.

Çizim 1: Kale genelinde kazısı biten alanları gösteren plan.

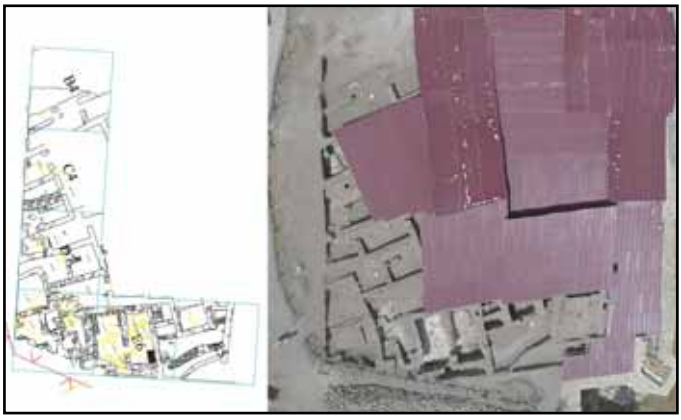
Resim 1: 1. Bölgenin kazı öncesi görünümü.

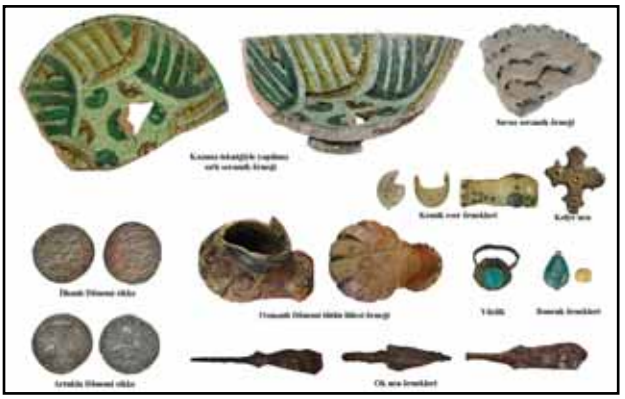
Resim 2: Urartu Dönemi silindir taş mühür.

Resim 3: 1. Bölgede açığa çıkarılan mekanlardan görünüm.

Resim 4: 1. Bölgenin kazı sonrası görünümü ve çizimi.

Resim 5: 1. Bölgede bulunan küçük buluntu örnekleri.

Resim 6: 6. Bölgenin kazı öncesi görünümü.

Resim 7: 6. Bölgenin kazı sonrası görünümü.

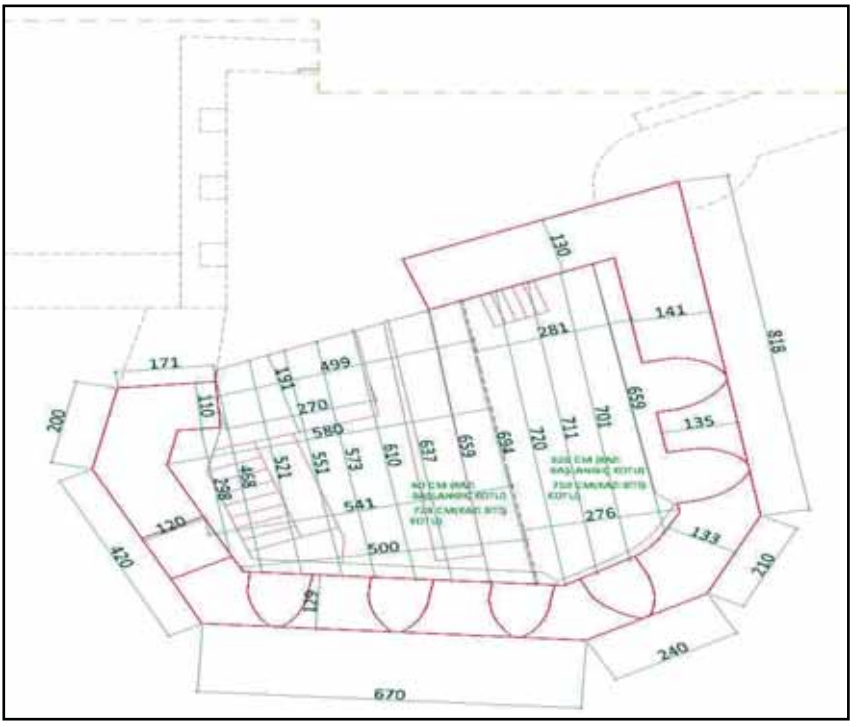
Çizim 2: 6. Bölgenin kazı sonrası çizimi.

Resim 8: Fahrettin Kara Arslan Burcu'nun kazı öncesi görünümü.

Resim 9: Fahreddin Kara Arslan Burcu'nun kazı sonrası görünümü.

Çizim 3: Fahreddin Kara Arslan Burcu'nun kazı sonrası çizimi.

Resim 10: Fahreddin Kara Arslan Burcu'nda çıkan buluntu örnekleri.

Resim 11: Restorasyon çalışmalarında görünüm.

Resim 12: Konservasyon çalışmalarından görünüm.